

DIE DERDE SIKLUS VAN ETIENNE LEROUX

I. Inleiding

Die opvallendste kenmerk van Etienne Leroux se werk is die duidelik sikliese aard daarvan. Die mate waarin die nege boeke in trilogieë gegroepeer kan word, word progressief duideliker, sodat die reeks wat met 18—44 begin, “helderder as eenheid gekonsipieër en beplan is as enigiets wat hy tot op die tydstop geskryf het”. (Van Rensburg, 1972 p.1)

Met verloop van tyd het dit egter ook duidelik geword dat die drie siklusse as geheel saamhang — dit vorm ’n saga van die moderne tyd. Dit is dus duidelik dat daar in Leroux se oeuvre ’n standhoudende ideekern moet wees, maar ook ’n duidelike ontwikkeling van hierdie kern in tyd. Die proses van ontwikkeling geskied deur ’n toenemende verheldering en bewuswording van die aanvanklik gegewe duister “raaisel”. Dit is nie toevallig dat hierdie vormgewende ontwikkelingsproses ook in der waarheid die sentrale ideekern van Leroux se werke vorm nie. Met die aanvang van die tweede siklus het dit veral duidelik geblyk dat Leroux se stilistiese bewerking van sy stof nou saamhang met die betekenisgewende daarvan. In *Sewe dae by die Silbersteins* word die ‘sewe dae’ byvoorbeeld episodegewys in sewe hoofstukke uiteengesit. Hierdie formele stofbewerking hou egter ook verband met die ideekern van die boek: Henry van Eeden moet sewe dae van inisiëring deurgaen voordat hy sy bruid, Salome, ontmoet. Die *apokrief-Bybelse* verwysing na die sewe sluiers van Salome asook die magiese inhoud van die getal 7 dien verder om die betekenis van die gegewens te verbreed.

Dit is veral in die derde siklus dat hierdie “verhelderingsproses” op eksplisiete wyse gekoppel word aan die psigoloog C.G. Jung se siening van die mens se individuasieproses, soos dit onvermydelik verband hou met die tweeledigheid van die mens se wese, maar ook duidelik gelokaliseer is in die wêreld, veral die Westerse wêreld met sy hele geestelike en kulturele erfenis. Leroux gebruik die Jungiaanse opvattinge van die Bewuste, die Persoonlike Onbewuste, en die Kollektiewe Onbewuste om die individuasieproses van die persoon (in die derde siklus die persoon van die knolskrywer), soos dit noodwendig gekoppel is aan die selfverwesenlikingsproses van die hele beskawing, te verduidelik. Die Kollektiewe Onbewuste omsluit onder andere die “Argetipes” wat die “skeppende struktuurbeginsels van alle geestelike aktiwiteit” is. (Van Rensburg, 1972, p.2).

Hierdie argetipes moet op sinvolle wyse deur die mens vergestalt word in mites en simbole, anders veroorsaak die dwingende skeppingsenergie daarvan ’n versplintering van die menslike gees. En dit is oor hierdie fragmentering van die moderne mens se psige wat Etienne Leroux dit in sy werke het. ’n Simbool se geldigheid is nie ewig nie — dit moet gedurig aanpas by die vereistes van die tyd. Die mitehantering in *Isis Isis Isis* dui hierop: die Isis van duisende jare gelede het nie meer dieselfde betekenis vandag nie. Dit is dan ook belangrik om daarop te let dat Leroux se hantering van die mitologiese gegewens in wese nie “korrek” is nie — Leroux maak met die gode wat hy wil.

Net soos die ideekern van die hele siklus met toenemende helderheid na vore kom in elke boek, so word die gebruik van die Jungiaanse filosofie en die

mite, wat in der waarheid nou aansluit by Jung se siening van die argetipes, al hoe duideliker. In die derde siklus word dit as't ware op 'n skinkbord vir die leser aangebied. Die leser hoef feitlik nie meer die betekenis agter die mitologiese en Jungiaanse verwysings te gaan soek nie — dit word mettertied in die boek verklaar. Maar juis in hierdie siklus word dit duidelik dat dit nie suiwer om dié gegewens gaan nie. Die finale “boodskap” word beliggaam in die knolskrywer se strewe om 'n “volwaardige skrywer” te word. Die tweeledigheid van die werklikheid en die wese word dinamies deur die knolskrywer se aanbiedingswyse van sy stof geïllustreer. Die ironie, die satire en die paradoks word die skerp kant van die tweekantige swaard wat die skrywer hanteer: — hiermee vlek hy die sogenaamde *alledaagse* oop, en meer spesifiek die alledaagse van die moderne mens.

Al die tegnieke kulmineer in die laaste siklus, en veral in *Na'va* in 'n meesterlike hantering van die surrealistiese werkswyse. Die uitstaande kenmerk van die Surrealisme setel in die veragting vir die logiese gees (die bewuste) en 'n aanhang van die onbewuste as die bron vir ware kunswerke. Dit is die onbekende magte van die onbewuste wat ontdek moet word, om sodoende aan die lewe 'n dieper sin te gee sodat die mens 'n harmonieuse wese kan word. Dit is ook die ontwikkelende gedagtekern van Leroux se siklus, en deur middel van die skrywerskap illustreer die skrywer dus ten beste sy ideekern.

II.1 18—44

18—44 het homself onmiddellik apart gestel van die wêreld van Welgevonden in die voorafgaande “Silberstein-siklus” toe die knolskrywer as ek-verteller aan die woord gekom het. Die titel 18—44 kry verskillende betekenis in die boek, sodat die leser duidelik beseft dat die vlak van die verhaalgegewe nie die enigste bron vir interpretasie van hierdie roman is nie.

Die verhaal van 18—44 is bedrieglik eenvoudig. Op vier-en-veertigjarige leeftyd ontvang die knolskrywer, mnr. Y, 'n brief van 'n agtienjarige kunsstudent, mej. X. Hiermee neem 'n korrespondensieverhouding 'n aanvang, 'n verhouding wat oor een jaar sal strek. Die naasmekaarstelling van hul ouderdomme, soos dit in die titel aangedui word is deel van die veelvoudige betekenisvlakke van die roman: Hulle begin hul ‘verhouding’ by agtien en vier-en-veertig en die verteller maak dit aan die begin van die boek duidelik dat hy die jaar 1844, histories gesien, as 'n onbelangrike jaar ag. Die verhouding eindig as mej. X negentien, en mnr. Y vyf-en-veertig is. 1945 is egter 'n belangrike jaar — die jaar van oorwinning en vrede in die wêreldgeskiedenis. In die lig hiervan kan die motto van die boek geïnterpreteer word: “Die soldaat van die Staat het sy naam met swier geteken. En die nuwe lewe het begin”. Die “nuwe lewe” in 'n deur oorlog verwoeste wêreld van die geestelik versplinterde na-oorlogse mens. Die oorwinning van 1945 word dus gekoppel aan mnr. Y se persoonlike oorwinning op die ouderdom van vyf-en-veertig.

Uit hierdie gegewe word dit duidelik dat ons hier nie net te doen het met die persoonlike geskiedenis van mnr. Y nie, maar ook met die geskiedenis van die mens. Mnr. Y verwys na die karakters en ook na homself as “Everymen”, hier beliggaam as die mens wat vasgevang is in sy kulturele en geestelike erfenis: “..... die Everymen van die lewe en dood; en ek sien ook myself,

so half deur die wind 'n bietjie verlore in die sosiale situasie, en gans verlore in die groter bestek" (18—44, p.78)

Mnr. Y se verhouding met mej. X het vir hom verdere betekenis:— dit verwys terug na sy eie jeug toe hy agtien was en sy teringmaer tante vier-en-veertig. Sy tante het hom grootgemaak, en hom aangespoor om te skryf. Maar sy was nooit tevrede met dit wat hy geskryf het nie: "Dit is nie wat ek bedoel het nie Y, Y" (18—44, p.16) was haar laaste sterfbedboodskap met een van sy romans oopgeslaan langs haar bed. Net soos mej. X, is die teringmaer tante 'n belangrike vormende krag in die knolskrywer se lewe: "Ek is die produk van my teringmaer tante, mej. X." (18—44, p.43). Die knolskrywer kom egter tot die besef dat dié vormende element, soos beliggzaam in sy tante, 'n 'dooie' element is: Hy vra: "Na watter beeld van watter vergange beskawing het sy my grootgemaak?" (18—44, p.41).

Y trou uiteindelik met die agtienjarige dogter van 'n slagter. Sy is 'n pragtige Walkure-vrou, maar na drie jaar blyk dit dat sy nie in staat is om kinders te hê nie. Haar steriliteit word vir haar 'n bevryding in dié sin dat sy haar nou kan oorgee aan die bewondering van ander mans. Tydens een van haar liefdesverhoudinge met 'n kriedespeler, is hulle in 'n motorongeluk betrokke en sy word sodanig beseer dat sy permanent mank is.

Y leef nou saam met sy "dowe, mank, manies-depressiewe vrou" in 'n huisie by die see. Alhoewel hy knolskrywer is, is hy tog suksesvol — hy verwyf sy tyd deur die aktiwiteite op die strand dop te hou deur sy verkyker, briewe te skryf aan mej. X, en 'n liefdesverhouding te hê met 'n vier-en-veertigjarige Rus. Daar word 'n verband gelê tussen die Rus en die teringmaer tante wat berus op hulle ooreenstemmende ouderdomme: "Ek weeg my tante (44 toe sy gesterf het) en my Rus (44 in my arms) op die skaal van die grootmoeder.....Twee wêrelde en twee vrouens, van verskillende jare, maar gebonde aan dieselfde tydperk as kind en vrou....." (18—44, p.97). Die Rus is dus nie net belangrik vir Y se persoonlike geskiedenis nie, sy word ook gekoppel aan die geskiedenis in 'n groter bestek.

Kort voor sy vyf-en-veertigste verjaarsdag word Y geslaan deur die Rus se man, 'n Kosak, en sy twee handlangers. Wanneer hy tuis kom, is hy ooggetuie van hoe sy vrou haarself in die see verdrink. Mej. X, wat intussen negentien geword het, hou kort daarna op om te skryf. Sy teringmaer tante, wat so 'n belangrike invloed op hom gehad het, word ook as t'ware 'doodgeskryf': "En dis die einde, ma Tante, van jou wêreld" (18—44, p. 115).

Elkeen van die vroue word op een of ander wyse verbind met die knolskrywer se skrywerskap. Nie net op die persoonlike en historiese vlak is hulle vormende elemente nie, maar ook in die knolskrywer se poging om 'n volwaardige skrywer te word. Die korrespondensieverhouding met mej. X is 'n verhouding gebaseer op die geskrewe woord, en hierdie briewe in gedupliseerde vorm word later die brug vir 'n soort kommunikasie tussen Y en sy manies-depressiewe vrou. Die teringmaer tante is die inspirasiebron vir sy skrywersberoep, en die Rus skryf hul onvermoë om te kommunikeer toe aan Y se "skrywerstemperament". Die mate waarin hierdie vier vroue belangrik is vir Y se skrywerskap, kan die duidelikste geïllustreer word aan die hand van dié aanhaling: "Dis eintlik 'n lewensbelangrike beslissing, mej. X. Ek moet julle identifiseer, ek moet daardie strydige eienskappe in myself kan verenig — ter wille van myself en ter wille van julle. My teringmaer tante,

my manies-depressiewe vrou en my vurige Rus was die driedelige simbool van groei; nou het jy bygekom mej. X, en in die vierledige aspek van ons samekoms lê die ware totaliteit, die rus en die vrede vir die toekoms. Maar jy is die onsigbare, Mej. X. Jy is die onbekende planeet in die Heimarmene wat my gaan vernietig, tensy ek met hy Hermes-Ambassador-tikmasjien die goue middelpunt kan vind" (18—44, p.87—88).

Aan die einde van die roman is die skrywer alleen in sy huisie by die see — hy noem die huisie nou 'Breadablick', 'n breër siening. Hy neem sy pen op en begin die ernstige roman skryf wat sy tante altyd van hom verwag het. Die boek wat hy skryf is in der waarheid die boek wat die leser sopas gelees het: "En ek tel my pen op en ek skryf 'n boek vir die vier Marias by my kruis op die strand" (18—44, p.133).

II.2. Isis Isis Isis

In *isis Isis Isis* maak ons weer eens kennis met die knolskrywer-watverteller-is. Dit word eksplisiet gestel in die eerste hoofstuk: "My naam is Y. Ek is 'n knolskrywer en 'n wewenaar want my vrou het stert-omhoog in die oseaan verdwyn toe sy suksesvol selfmoord gepleeg het" (bl. 2). Hy noem sy wit huisie, sy tante wat hom grootgemaak het, sy slagterskoonvader, sy Russiese minnares, en gebeure uit die vorige boek. In soverre hierdie persone as skimme en invloede op Y teenwoordig is, vind ons hulle in hierdie boek, maar op hierdie vlak eindig die ooreenkomste. Y en sy ervaringswêreld wat hy altyd saam met hom dra is eintlik die belangrikste bindende faktor tussen 18—44 en *Isis Isis Isis* Die milieu het verskuif na De Doorns en Europa en die verhaal behels "'n Storie van dertien vroue en 'n reisbeskrywing na binne" soos dit op die titelblad vermeld word.

In die titel en newetitel kry ons weer eens 'n aanduiding dat ons hier geensins met 'n enkelvoudige verhaal te doen het nie. Reeds aan die begin word die verhaalterma, soos die knolskrywer dit verbind met die Isis-mite, duidelik gestel: "My siel is in repies en ek lê in veertien stukke verstrooi oor die oseane. In antieke mistieke tye het Isis die hele wêreld deurgesoek om Osiris heel te maak; in die moderne mallemeule van die gees soek Osiris na 'n Isis om hom bymekaar te bring" (*Isis* p.3). Die knolskrywer sien homself as die versplinterde Osiris — "Veronderstel dat ek in my opgeblasenheid toegelaat word om my as die groot Osiris te waan" (*Isis*, p.3) en hy moet op 'n manier sy veertien ledemate terugvind, want "Die dooie soek die lewende; die fragmente soek die geheel" (*Isis*, p.3).

Y besluit om op 'n Europese reis te gaan en 'letterlik' na Isis te gaan soek. In soverre dit 'n reisbeskrywing is, kry ons 'n duidelik chronologies en amper pynlik gedetailleerde weergawe van die reis. Die mees opvallende stofgegewe is die wyse waarop alle gebeure en dinge herlei word na die skrywer: "ek" sien een of ander ding, "ek" eet en drink dit of dat, en so meer. Die "Storie van dertien vroue" word enersyds op realistiese vlak en andersyds op mitologiese vlak gekoppel aan die knolskrywer se "reisbeskrywing na binne." Op sy reis ontmoet Y dertien vroue aan wie hy sy Isisverhaal vertel. Hierdie vroue sien hy as sy verskillende "ledemate" wat hy moet terugvind, maar die verhoudings is oppervlakkig. Die vroue is grootliks nie-deelnemende toehoorders (en dikwels nie-toehorende deelnemers!) Karin Manlichter met haar beperkte woordeskat van 52 Engelse woorde, beantwoord Y se mededelings oor Isis met 'n leë "Ach sol!" en Pamela dink Y is "volkome krank-

sinnig” wanneer hy haar die verhaal vertel.

Die ligte aanslag waarmee hierdie ontmoetings aanvanklik meegedeel word, verdiep tot ’n ernstige toon namate Y “Griekeland, heel moontlik die tuiste van Isis,” (hoofstuk 13) nader. Die betekenis van die motto word al hoe duideliker:

“Ek is die dol hond
wat nooit genoeg kan kry nie
en ek word oorweldig deur
die water waarin my hart verdwyn....”

Dit word algaande duideliker dat die byna koorsagtige mededelings oor sy ervarings verdiep tot ’n dors na die uitnemende ervaring wat die raaisels van die lewe vir hom sal ontsluit.

Y se chronologiese reisbeskrywing word telkens onderbreek deur herinneringe aan die Swartland, De Doorns en Bettie. Die skrywer tref dikwels vergelykings tussen sy onmiddellike wêreld en sy totale ervaringswêreld. In Valencia sê hy byvoorbeeld: “Ek dink toe weer aan Bettie van De Doorns omdat daar iets is in die lappieskomberslanderye en die grysheid in die laatmiddag wat my aan De Doorns laat dink.” (*Isis*, p.37). Die storie van Bettie hou egter op geen voor-die-hand-liggende manier verband met Y se reisbeskrywing nie. Dit is slegs deel van Y se ervaringswêreld en die wyse waarop hierdie herinneringe feitlik ’n breuk bring in die chronologiese verloop van die verhaal, dui op ’n belangrike ‘ruspunt’ in Y se reisbeskrywing na binne. Hoe groter die fisies meetbare afstand tussen Y en Bettie word, hoe nader beweeg hy na die betekenis van Bettie se storie. Y se wyer uitkringende soektog “regter dus al nouer na binne” (Botha, 1970, p.36).

Die betekenis van Bettie wat nie die Eros en die Logos in haarself kan verenig nie en gevolglik mal geword het, kristalliseer uit in die gefantaseerde huwelik tussen Y en Shulamite, die vrou wat sy dertiende “ledemaat” uitmaak. Shulamite “gee blitsvinnig geboorte aan ons kind, Euphorion, wat soos Icarus probeer vlieg en sterf soos Bettie se geniale kind onder die wiel van ’n vrugmotor in De Doorns.” Euphorion is die eensydige Erosproduk “wat na die lied van die hart soek en in hierdie liriese vlugte gedoem is om neer te stort voor die allemagtige waarheid dat in die wanbalans van emosies en rede die lieflike kind moet sterf” (*Isis*..., p.132).

Buiten die dertien vroue word ander karakters ook aspekte van Y se soeke na die helende hand van Isis. Die wiegende priester van Mallorca is dikwels Y se biegvader, en hy herlei Y se soeke na Isis tot ’n soeke na God: “You are looking for Isis as if you are looking for God” (*Isis*..., p.40). Die Neger, Joseph Gladstone Washington O’Hara, noem Y sy “skaduwee” — die ‘donker’ aspek van sy persoonlikheid. Hy, as knolskrywer moet sy skaduweekant oortref, in sy strewe om ‘volwaardige skrywer’ te word.

Soos in Osiris se geval, vind Y slegs dertien van sy ‘ledemate’.

Die krap Oxyrhynchid, het volgens mitiese oorlewering “die geestelik-erotiese simbool wat uit die onbewuste suiwer in die wêreld van die rede skiet” (*Isis* ..., p.135) van Osiris opgeëet. Hierdie vrygbaarheidsimbool kan ook nie deur Y teruggevind word nie, en daarom is hy steeds “Y, die knolskrywer”, want “Die boom van my wysheid waarin die slang na bo krul is vir my volkome onverstaanbaar.” (*Isis*..., p.139).

11.3 Na'va

Reeds met die lees van die titel besef die leser dat Leroux in hierdie laaste boek van sy sikliese oeuvre vir ons 'n 'storie binne die verhaal' te vertel het. Ons vermoede word bevestig in die motto wat die eerste van die vier afdelings van die boek begin: "Sjichorani ve na'va, I am black but comely, ek is bruin gebrand maar lieflik...." (Na'va, p.9). Die woorde kom uit die Bybelse boek, Hooglied, en Leroux vind dit nodig om die Hebreeuse, Engelse en Afrikaanse vertaling daarvan te gee. Tog is die vertaling nie "korrek" nie: "black" is "swart", maar word vertaal met "bruingebrand." Dieselfde saak word dus uit drie oogpunte beskou en hierdie drieledige beskouing is 'n aanduiding van die meervlakkige betekenis van die inhoud.

Die oppervlakte-verhaal handel oor 'n begrafnisfees van Georgie, neef van die knolskrywer, wat as ek-verteller optree. Georgie is die bedorwe erfgenaam van die ryk dinastie van Oom George en tante Sophia. Maar Georgie het selfmoord gepleeg deur homself te skiet met sy Greenerhael-geweer. Die vraag: "Hoekom het Georgie selfmoord gepleeg?", ontstaan, en dit is veral oom George wat die antwoord by die knolskrywer soek. Die soektog na 'n antwoord blyk egter futiel te wees, want niemand, ook nie die knolskrywer nie, het Georgie se ware aard geken nie. Die soektog na 'n antwoord word dus 'n soektog na die aard van Georgie, na die betekenis van die mens en gebeure in sy lewe. Op 'n byna dringende manier gee die knolskrywer mededelings van Georgie se lewe aan oom George. Wanneer Brigadier Ornassis E. en sy offisiere van die D.-diens opdaag by die begrafnisfees, en die knolskrywer se relaas oor Georgie onderbreek, sê oom George "Gou.... Gou!" (Na'va, p.87). Die knolskrywer self vind sy mededelings dringend: "Maar ek durf oom George nie sy rus gun nie. Nie een van ons het rus nie. Nie 'n enkele een van die begrafnisgaste nie" (Na'va, p. 107). En hiermee hervat die knolskrywer sy relaas oor Georgie.

Die soeke na die oorsaak vir Georgie se daad verdiep ook deur middel van 'n mitologiese verwysingsstruktuur na 'n ondersoek na die aard van die doodverskynsel. Die laaste drie afdelings van die boek is getitel "Sjiva" — "Sjava" — Sjiva." Sjiva is die Hindoegod Sjiva Nataraja, die god van die lewegewende dans, 'n tweeslagtige wese wat gelyktydig man en vrou is. Hy is ook die goed van vernietiging en skepping: juis deur die vernietiging maak hy plek vir die skepping. Die Sigeuner, ook een van die begrafnisgaste, wys egter op "die Woordspel van Sanskrit, waarvolgens Sjiva sonder die 'i' slegs 'n kadawer, 'n Sjava word...." (Na'va, p.108). Deur middel van spel met die taalkunde, plaas die skrywer dus 'n verband tussen Sjiva en Sjava.: "Om te skryf oor 'Sjiva' is om te skryf oor 'Sjava'" (Botha, 1973, P.162).

Die Sjiva-Sjava-ontwikkeling word ook verbind met die Joodse mitologie. Enersyds kan met behulp van taalspel die Hebreeuse woord "Jesjiwa" afgelei word uit Sjiva, wat beteken die sewedaagse rou ná die dood, en andersyds hou Sjava verband met die gedeelte uit Hooglied wat as motto gebruik word. Sjava is dood, dood is swart, en "swart" is die staat van "Sjava."

Hierdie beweging van die mitologiese stof (Sjiva — Sjava — Sjiva) word egter ook op die verhaalvlak gedemonstreer deur die verloop van die begrafnisfees. Daar word die idee vergestalt deur gedurige "rumoer in die verte", (Na'va, p.87), tante Sophia se helder gekleurde ligte en die verwoestende vuurwerke, en die onafgebroke musiek wat oorverdowend deur die

elektroniese toestelle uitgebasuin word. Die dinamo's wat die kragbron vir die ligte en musiek is, funksioneer later nie meer nie, en "die ligte word dowwer", en "alle elektroniese musikinstrumente (word) afgeskakel": "My Oom se mansion het stil geword. Die Huis is besig om dood te gaan en die lykwaak het begin." (*Na'va*, p.103). In die laaste afdeling (*Sjiva*) kruip 'n geheimsinnige, vreeswekkende lig egter vanaf die kelder van die huis na bo, en in die laaste instansie triomfeer Usjas, die godin van die môrestond. "Maar sy is die oggend en in haarself lê die gevaarlike belofte van die komende dag opgesluit" (*Na'va*, p.126). Op hierdie vlak vind ons dus 'n mitisering van die dood wat "swart maar lieflik" is, in die sin dat die dood noodwendig die wedergeboorte voorafgaan.

Die punt waaruit die verhaalgegewe en die mitisering daarvan waargeneem word, is dié van die knolskrywer. In die verhaal van Georgie se dood en begrafnis word ook die problematiek van die skrywerskap ondersoek. In Jungiaanse terme kan Georgie gesien word as die "skaduw" van die knolskrywer. Reeds op die eerste bladsy word die parallel tussen Georgie en die knolskrywer getrek: Dokter Giorgios Sexphonides Eumenides bestudeer die knolskrywer se "*bruingebrande lyf*." Georgie skiet homself met die haelgeweer waarmee vroeër fisante geskiet is — "hoekom moes Georgie jare later die smaak van 'n *bruingebrande fisant* vir sy hele familie bederf?" (*Na'va*, p.8). 'n Verband word dus gelê tussen Georgie en die bruin gebraaide fisant, en aldus tussen Georgie en die knolskrywer. Die dood soos dit in die motto omskryf word, "bruin gebrand maar lieflik," het ook betrekking op die probleem van die knolskrywer in sy strewe om volwaardige skrywer te word. Die mitiese en verhaalwêreld wat die skrywer geskep het, word weer deur hom 'doodgeskryf': In die eerste afdeling word die hoofstukke, wat handel oor die begrafnisgaste, grafte, en op bladsy 130 sê die knolskrywer: "Aangesien ek al die genoemdes doodgemaak het....". Die mitologiese verwysingsraamwerk verskerf in 'n byna waansinnige warboel van fragmente. Uit hierdie "dooie landskap" van mitiese en verhaalgegewens vloei 'n nuwe besef: "die oorkoepelende waarheid kan nie deur 'n knolskrywer saamgevat word nie" (*Na'va*, p.129). Hy poog weer om Pablo en Sophia op te roep, maar "Al die skimme om my het verdwyn" (*Na'va*, p.131). Dan rig hy hom tot die suiwerende en lewewegende elemente, die wind en die son: — hy word nuut gebore uit die noodwendige dood.

III. Samehang

Soos reeds in die Inleiding vermeld is die belangrikste ontwikkelende ideekern in die hele siklus van Etienne Leroux, die mens se ontwikkeling vanaf 'n dualistiese staat na 'n staat van Eenheid; d.w.s. die proses van selfverwesenliking. Die belangrikste onderskeidende kenmerk van die derde siklus is die vertellersoogpunt: die ek-verteller, 'n knolskrywer, by name mnr. Y. Dieselfde knolskrywer is in al drie boeke aan die woord. Die proses van selfverwesenliking het uiteraard op hom betrekking, maar die knolskrywer se aanbieding van sy verhaal geskied nie op enkelvoudige vlak nie. Alhoewel daar in *Isis Isis Isis*.... 'n groot mate van chronologiese weergawe van die reisverhaal is, is dit kenmerkend dat al drie boeke 'n sterk a-chronologiese karakter het as gevolg van die telkens opduikende herinneringswêreld van die knolskrywer, en 'n ryk verwysingsraamwerk wat o.a. aspekte uit die diepte/psigologie, die alchemie en die mite bevat.

Dit veroorsaak dat daar in elke boek meerduidige vlakke van interpretasie is. Hierdie interpretasievlakke loop min of meer regdeur die drie boeke, met telkens 'n klemverskuiwing vanaf die een na die ander vlak asook 'n duidelike ontwikkeling op elke vlak, hetsy in 'n positiewe of negatiewe rigting.

'n Verdere aspek van hierdie betekenisvlakke is dat dit 'n vertikale interpretasie behels : met elke vlak verdiep die betekenis. Die samehang tussen die boeke van die derde siklus, hou nou verband met die realiteitsvlakke soos dit deur Herbert Read omskryf word in die Inleiding van *A Dictionary of Symbols* (Cirlot, 1962). Die vlakke wat onderskei word is:

- A. Die historiese vlak.
- B. Die persoonlike vlak.
- C. Die metafisiese vlak.

Interpretasie is nie beperk tot een enkele vlak van realiteit nie. Die mens is individu en sosiale wese, sy vlakke van realiteit is dus universeel sowel as persoonlik. Die individu en die gemeenskap se hoogste realiteit is op die metafisiese vlak : dié vlak van die onbewuste harmonie soos beliggaam in God.

A. *Historiese vlak*

Die Westerse mens was aanvanklik in volkome harmonie met homself, die natuur en met God. Die heilige Augustinus, wat dikwels die vader van die Middeleeue genoem word, is 'n uitstaande voorbeeld van die harmonieuse mens van die antieke tye. Met die Renaissance in die sewentiende- en agtiende eeu het die filosoof Descartes onderskeid gemaak tussen die mens se gees en sy liggaam as aparte entiteite. Volgens Jung is al die energie wat deur die hedendaagse Westerse mens aan die wetenskap en tegnologie spandeer word, deur die antieke mens aan die mitologie spandeer. Hierdie spesialisering op die gebied van die Wetenskap, het die dualiteit van die mens, soos dit deur Descartes aangedui is, bevestig. In die Westerse mens wat produk is van die Renaissance, het die Logos en Eros hul nou as onverenigbare, strydende magte gevestig. Waar die antieke mens sy gevoelslewe vergestalt het in mites en simbole, bevind die moderne mens homself nou in die situasie dat hy, as gevolg van die magtige dominansie van die Logos in sy wese, sy kontak met die geesteslewe deur middel van uiterlike simbole, verloor het. Die mites en simbole van die antieke tye is nie vir hom geldig nie, want die aard van die simbool is sodanig dat dit gedurig verander om aan te pas by die eise van die tyd. Volgens die filosofie van Jung is hierdie simbole konstant teenwoordig as argetipes in die mens se Kollektiewe Onbewuste. Die onderdrukking van die onbewuste deur die rede is die oorsaak daarvan dat die moderne mens tweeledig bestaan, omdat hy nie sy Eros kan vergestalt en sodoende kan verenig met sy Logos nie. Omdat die onbewuste die bron van skeppende energie is, ontstaan 'n spanning tussen die bewuste en onbewuste : hierdie dwingende energie soek uiting in die argetipes van die Kollektiewe Onbewuste. Die proses van balansering van die bewuste en die onbewuste, moet noodwendig deur 'n regressiewe stadium, wat gepaardgaan met angs en vrees, gaan, sodat die nuwe simbool gebore kan word. Die proses van hergeboorte moet dus noodwendig voorafgegaan word deur 'n dood.

18—44 is die storie van vier vrouens soos hulle staan in verhouding tot die knolskrywer. Die belangrikste verband tussen hierdie vrouens is hul

onderskeie ouderdomme, en elke vrou verteenwoordig 'n bepaalde tydvak soos dit betrekking het op die huidige. Die skrywer verrig die funksie van sosiale kommentator deur te demonstreer in hoe 'n mate sekere tydvakke as leë, dooie simbole voorkom in die huidige. Mnr. Y se teringmaer tante en haar estetiese man is 'n produk van die "gay nineties" met sy romantiese, wellewende lewenswyse. In haar tydperk "herrys die romantiese Germaanse gode vir oulaas in 'n argetipiese godskemering" (18—44, p.101). Maar Y skryf haar wêreld dood wanneer hy besef dat hierdie romantiek ook 'n skaduweekant het : "Maar het jy jou nefie vertel van die hotelkamertjie duskant die Tuine, die goedkoop muurpapier, die vuil handdoeke, die stinkende lav's, die verslane drank, die kopseer, die meid wat koffie bring en skel lag oor die teringmaer vrou in die harige arms van 'n boepens-boemelaar met slegs 'n verweerde blou uniform op sy naam — 'n aap van Johann Strauss, 'n drinker van vuilwyn wat jy verwar met Rynwyn?" (18—44, p.115). Die teringmaer tante as skeppende, vormende krag, word in 18—44 afgeskryf as 'n 'dooie' simbool, en as sodanig kry sy 'n flou afskynsel in die figuur van die ou vroutjie, Mary-Jane Hudson in *Isis Isis Isis....* Y en Mary-Jane Hudson "kyk na mekaar verby die glase wat ons omhoog hou en probeer uit verskillende tydperke iets van mekaar begryp" (*Isis....*, p.15). Maar hul "poging tot kommunikasie (is) eintlik hopeloos" (*Isis....*, p.15) Mary-Jane Hudson sterf gewelddadig toe sy van die vliegtuigtrappe afval: — 'n 'dooie' tydvak van die teringmaer tante en Mary-Jane Hudson word hiermee afgesluit.

Tog "herleef" sy telkens weer, en met elke herverskyning is sy meer makaber. In die kringloop van die tyd bly niks dus gesluit in sy tyd en stof nie.

Die Walkurevrou en haar slagtersvader word duidelik die vergestaltung van die Duitse ideologie van "Een Ryk, Een Volk, Een Führer." Die pragtige Walkure — ses voet lank, blou oë en blonde hare — is die 'Übermensch' - produk van haar skatryk "Ariese" slagtersvader. Sy is die erfgenaam van die vergaarde rykdom van haar vader, 'n slagter wat sy fortuin gemaak het uit "bloed en ys." Maar hierdie 'bloed en bodem' ideologie is ook uitgedien. Die Walkurevrou is steriel, sy is in 'n ongeluk betrokke, en sy word 'n "dowe mank manies-depressiewe vrou" — die verwronge beeld van 'n uitgediende ideaal. In *Na'va* kry die Walkure 'n flou afskynsel in Merlina van Aswegen met haar "bleekblou oë" en "verbleikte blonde hare" (*Na'va*, p.19—20). Die skrywer noem haar die "aanstaande van die oorledene":— sy verenig dus die paradoks in haarself en is as t' ware 'doodgebore.'

In *Isis....* word die antieke mite van Osiris, Isis en Set ontgin, en dit dien as raamwerk vir die "storie van dertien vroue" en die "reisbeskrywing na binne." Isis is die 'helende hand' wat die versplinterde mens weer moet heelmaak. Sy is die Grootmoeder en in haar is al die teenstrydige elemente van chaos en orde, goed en kwaad, eros en logos verenig. Mits "jy haar kan vind en verstaan" sal die "multiplisiteit en chaos... weer byeengebring word deur Isis" (*Isis....*, p.41). Net soos Osiris kan Y nie al sy 'ledemate' terugvind nie, en hy sê aan die einde: "Ek verstaan nie my broer Set nie; ek begryp nie my suster Isis nie. Die boom van wysheid waarin die slang na bo krul, is vir my volkome onverstaanbaar" (*Isis....*, p.139). In *Isis....* is die mite van Osiris en Isis allegories aangebied, en volgens Herbert Read (Cirlot, 1962, p.xi) is die allegorie "a mechanical and restricting derivative of the symbol, whereas the

symbol proper is a dynamic and polysymbolic reality, imbued with emotive and conceptual values: in other words, with true life." Die allegoriese hantering van ou mites is dus ook nie die oplossing vir die proses waardeur die onbewuste in sigbare simbole gerealiseer moet word nie. Die skrywer demonstreer dit verder deur dat hy in *Na'va* vir tante Sophia as die Grootmoeder teken. Hierdie grootmoeder se wysheid is egter banaal — dit is beperk tot die kookkuns en die werking van elektriese toestelle — in der waarheid die wysheid van die 'bekwame boervrou wie se hande vir niks verkeer staan nie'. Isis se naam word verder ook omgekeer, en sy word so vergestalt in die katastrofiese nie-blanke meisie, Sisi. Op hierdie wyse word Isis as simbool in hierdie wêreld vernietig, en sien mens net haar floue afskynsel in die figure van tante Sophia en Sisi. Aan die einde van *Na'va* probeer die knolskrywer om tante Sophia op te roep, maar ook haar skim het verdwyn. Die kommentaar op Isis spreek dus duidelik: Isis in haar oorspronklike wese is nie meer van toepassing op die huidige bestel nie.

In *Na'va* is daar ook 'n poging om die karakters en gebeure 'n wyer dimensie te gee deur hulle te plaas in 'n mitologiese verwysingstruktuur. Oom George is die gesagsfiguur in hierdie roman — in hom kán 'n mens die dondergod Indra, Thor sien, maar oom George is "vulgêr en banaal, en sy testament, sy grootste nalatenskap, is die blaadjies van sy tjekboek" (Botha, 1973, p.161). Tante Sophia kán ook gesien word as die Grootmoeder wat die wysheid in pag het, as Kali "wat gruwelike gedaantes aanneem om demone te beveg" (Botha, 1973, p.161).

Maar ook haar wysheid word gebanaliseer. Georgie is maar 'n swak voorbeeld van die god Sjiva, die dansende manlike god van vrugbaarheid. Hy is 'n oppervlakkige plesiersoeker, 'n "pootuit esteet" wat "Durban dynamite" rook (*Na'va*, p.53). Op satiriese wyse word die poging om aan hierdie figure 'n universele betekenis te gee, deur hulle te koppel aan die geskiedkundige mite, ontcrag en bespot.

Die Westerse ontginning van die Oosterse wysheid kom ook in die visier. Maar hierdie wysheid word op 'n tweedehandse, slordige wyse aangebied. Die knolskrywer sê: "Ek het geen begrip van Jantra nie. Dis slegs die inkantasie van Hari-Krishna, tweedehands uit 'Hair' wat ek oor en oor op die platespeler speel..." (*Na'va*, p.56). Op hierdie wyse kry ons 'n "ontmaskering van die holheid, die sinloosheid waarin dié soort soek na sin kan ontaard". (Botha, 1974, p.161—162). In die Sigeuner word die Oosterse wysghede vergestalt, maar hy is die "outsider" by die begrafnisfees, en die insigte waartoe hy onder die invloed van hasjij kom, kan nie spreek tot die Westerse mens nie: "Ek kyk na die Sigeuner se oë, donker van hasjij en konsentrasie, en toe besluit ek, nee, dit sal nie help om volgens die Sigeuner se esoteriese begrip wysgerig die mistiek van Georgie se dood te verklaar nie in terme van die manjifieke, eensydige, aardse teenstrydigheid wat maar die helfte van die dinamiese geheel (is) wat my Oom so goed halfpad kan verstaan" (*Na'va*, p.78).

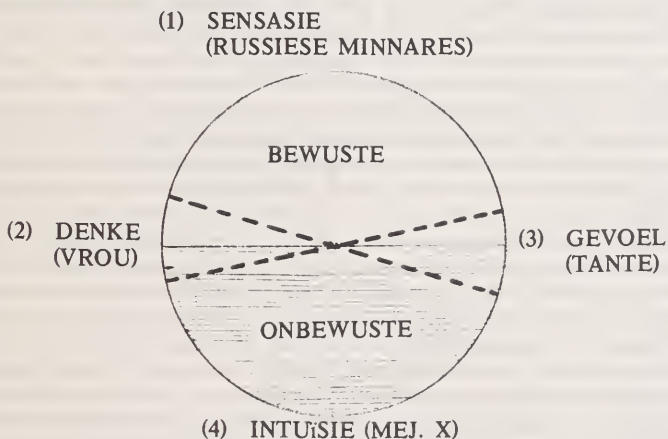
Op hierdie wyse laat die skrywer die pad van die historiese mite as beliggaming van die argetipiese figure van die mens se Kollektiewe Onbewuste, geleidelik doodloop. Hy demonstreer dus op progressiewe wyse die ontoepasbaarheid van die uitgediende simbool deurdat hy die antieke simbool wil moderniseer in die toepassing daarvan op die karakters in die drie boeke. Die skrywer skryf dus al skrywende hierdie betekenisvlak dood.

B. Persoonlike vlak

Die sentrale ideekern van Etienne Leroux se siklus (d.w.s. die noodsaak vir die harmonieuse saambestaan van die Logos en die Eros) in die mens word in die derde siklus by wyse van die belangrikste bindende element in dié drie boeke, naamlik die verteller-wat-knolskrywer is, die sterkste gedemonstreer. Omdat die individu se Kollektiewe Onbewuste van so 'n aard is dat die skeppende energie wat daarin vervat word, soos dit deur Jung as argetipes beskryf is, die gemeenskaplike besit is van alle mense, sal die individuasieproses van die enkeling noodwendig omsluit word deur die individuasieproses van die universele mens. Volgens hierdie uitgangspunt word die individu dan gesien as die mikrokosmos wat gesetel is in die makrokosmos.

In 18—44 en *Isis....* verwys die knolskrywer na homself en na ander karakters as "Everymen." Die skrywer omsluit dus in die selfverwesenliking van Y die universele selfverwesenlikingsproses. Die naam 'Y' is in der waarheid onpersoonlik en daardeur word die algemeenheid van die knolskrywer se individuasieproses aangedui.

In 18—44 kan die vier vroue en hul onderskeie bydraes tot Y se lewe in terme van die Jungiaanse sielkunde aangedui word. Die aantal vroue, naamlik 4, is belangrik, want in terme van die Jungiaanse gedagtegang is viertalligheid die logiese basis vir enige volledige oordeel. Elk van die vroue verteenwoordig 'n verskillende funksie, en hierdie vier funksies vorm die geestelike toerusting van elke mens. (Berner, 1975, p.257), groepeer die vier vroue met hul funksies skematies soos volg:

Die harmonieuse saambestaan van hierdie vier funksies sal die versplinterde mens genees, en dit is dus ook Y se doel om die vier vroue te verstaan, hulle te identifiseer, en in homself te verenig. Die Rus verteenwoordig Y se superieure funksie, nl. sensasie. Hierdie persoonlikheidsfunksie word in *Isis....* op 'n baie eensydige wyse vergestalt. Y is die "dol hond wat nooit genoeg kan kry nie" en sy dors na ervaring probeer hy stil deur 'n reeks sensuele ontmoetings met verskillende vroue. In *Na'va* word die onbevredigende eensydige funksionering vergestalt in Georgie: Georgie het ook verhoudings met vier vroue, maar hierdie verhoudings is oppervlakkig en banaal.

Die knolskrywer se Logos en Eros word onderskeidelik deur sy Walkurevrou en sy teringmaer tante verteenwoordig. Hulle is vir Y onverenigbaar, en hierdie twee figure word in 18—44 op 'n ironiese wyse as strydende pole in Y se lewe aangebied. Toe die Walkure op haar begeerlikste was — “terwyl sy oor my tante kan triomfeer”, word sy vermink in 'n ongeluk, maar “dit het gekom toe my teringmaer tante ook die vernedering van die dood moes ondergaan.” (18—44, p.69—70). In *Isis....* is die Logos en Eros steeds onverenigbaar, soos dit vergestalt word in die verhaal van Bettie. Saam met Myra Greenwell probeer Y ook om die Logos en Eros te verenig, maar omdat dit nie in homself verenigbaar is nie, “projekteer (ons) Logos en Eros op die twee swakste voorbeelde in die geskiedenis van die mensheid” (*Isis*, p.72).

Mej. X is Y se intuïsie: sy is onsigbaar en onverstaanbaar — Y se intuïsie is vir hom onbereikbaar omdat dit tot die diepste laag van sy onbewuste onderdruk is. Omdat Y nie sy intuïsie kan verstaan nie, kan hy nie sy vier geestesfunksies verenig nie. Mej. X bly die onbekende. Ook in *Isis....* skryf Y sy vermiste veertiende ‘ledemaat’ aan haar toe. Maar omdat Y nie vir Mej. X kan verstaan nie, kan hy ook nie die krap wat sy veertiende ‘ledemaat’ opgeëet het, verstaan nie. In *Na’va* soek hy steeds na haar: “Maar waar is ek mej. X? En jy, die onbekende in al my boeke by wyse van herhaling?” (*Na’va*, p.111), maar sy is een van die skimme van sy verlede wat verdwyn het.

In al drie boeke word die proses van sinvolle kanalisering van die skeppende energie van die onbewuste ook in terme van die alchemistiese prosesse omskryf: “Erens is daar goud, die koning van alle metale, vasgevang in die steengroewe van die tyd, gemeenplasing gemaak deur die banaliteit van ons bestaan” (*Isis....*, p.7). Die hoofgedagte word veral d.m.v. simboliek gedra. Die simbole wat gebruik word dui belangrike ontwikkelinge betreffende die ideekern aan. Hierdie simbole omsluit o.a. syfer-idees, meetkundige simbole, kleure, die see en die Tarot-kaarte. Meetkundige sinbole wat veral funksioneel optree is die Jin-Jangsimbool en die mandalasimbool. Mej. X teken vir Y 'n rooi en swart Jin-Jangsimbool, wat die geslagtelike dualiteit aandui, en hy stuur vir haar 'n simbool in sy eie bloed op papier, wat die vorm van 'n mandala aanneem. Die rooi bloed verander egter oornag en is die volgende oggend houtswart. Mej. X se antwoord hierop is: “Dis 'n Chinese simbool, mnr. Y, waarin die rooi en swart onoplosbaar verenig is” (18—44, p.56). In *Isis....* word die Jin-Jang se tweeledigheid deur Y voorgestel as die tier en die draak: “Die draak braak die vuur vir die tier en die tier word vervul met die gees van die draak” (*Isis....*, p.26). In *Na’va* is die betekenis van die mandala vir die knolskrywer nog nie duidelik nie: “Nee oom George, ek begryp nog steeds nie die aard van die mandala nie” (*Na’va*, p.56). Die aard van die simbool, naamlik die vereniging van die drie wêrelde, word op indirekte wyse weergegee deurdat die lykwaak van Georgie, waartydens die ‘dood’ en ‘hergeboorte’ van die knolskrywer plaasvind, geskied op die ‘Mandala-daktuin’ van oom George se imposante Huis. Hierdeur word die tweeledigheid en die uiteindelijke samesmelting van die kleure swart en rooi ook gedemonstreer. Die Grootmoeder Isis word ook genoem die Swartmoeder, en haar hart word beskryf as ‘n Kloof in die Swartberg: “want daar het die Swartberg haarself oopgekloof, en jy kyk reg in die hart van Isis” (*Isis....*, p.87). In *Na’va* word die dood gesimboliseer deur swart — “I am black but comely.” Sodoende word die idee van die noodsaaklike dood (i.t.v.

die kleurtema — die swart), wat die hergeboorte voorafgaan (waarin die swart en die rooi verenig sal wees), geïllustreer.

Ook die Tarot-kaarte se funksie is o.a. om hierdie idee van 'n noodwendige nulpunt, voordat hernuwing kan plaasvind, te demonstreer. In *Isis...* is daar reeds sprake van "die Tarot-kaart, Le Mat, o=0, 'n teken van die blinde pelgrimstog: die teken van my dooie oom en die teken van alle dwase wat bereid is om op hierdie loterywiel die sirkelgang van 'n sielereis te waag" (*Isis...*, p.92). Die skrywer teken die Sigeuner as 'n "dwaas wat dink hy het 'n begrip van die Heelal" (*Na'va*, p.63). Sy poging om die Heelal te begryp in terme van verwersterde Oosterse wysheid, is 'n cul-de-sac: "Sy nommer op alle tarotkaarte is nul" (*Na'va* p.63). Hy bly dus vassteek in die nul, die swart, die dood sonder wedergeboorte.

Die knolskrywer as individu

"What a myth represents for a people, for any one culture, or for any given moment of history is represented for the individual by the symbolic images of dreams, by visions, and by fantasy or lyricism" (Cirlot, 1972, p.xxiv).

In 18—44, *Isis...* en *Na'va* word die individuasieproses ervaar deur en beskryf uit die oogpunt van 'n middeljarige knolskrywer. Hy is dus 'n individu met 'n baie duidelike beroep, en 'n gegewe ouderdom. Sy knolskrywerskap en middeljarigheid is vir hom belangrike aspekte van homself — twee aspekte waarmee hy homself aanvanklik nie kan versoen nie.

In 18—44 kom sy middeljarigheid en sy onvermoë om die 'nuwe lewe' soos vergestalt in die jeug, te verstaan, in sy 'korrespondensie'-verhouding met Mej. X na vore. Sy is sy intuïsie wat na die onderbewuste verding is — "Maar jy is die onsigbare mej. X." (18—44, p.89). Sy middeljarigheid is egter die oorsaak van sy onvermoë om Mej. X te verstaan: "Miljoene middeljariges, ál die 44-jariges twintig jaar later, oorblyfsels van die bloedstryd, sal onbegrypend in 18-jariges soek na die paradys wat verby is" (18—44, p.121). In *Isis...* is mej. X ook teenwoordig in Y se gedagterewêreld, en hy sien haar in die jeugdige Yvette van Antibes. "Sou Mej. X soos sy lyk? vra ek myself af en word vervul met 'n verlange wat binne my vreet na Mej. X wat destyds in Suid-Afrika vir my geskryf het en ook agtien was soos Yvette" (*Isis...*, p.97). Maar steeds bly die onbegrip: die vermiste ledemaat van Osiris word toegeskryf aan Mej. X, en die gaping tussen middeljarige en jeugdige word nie nouer nie. In *Na'va* word die lyn tussen die middeljariges en die jeugdiges ook skerp getrek: "Die daktuin is 'n Boccacio-eiland van middeljariges wat toekyk hoe die jeugdige pes oor die land kom met die hoop dat hulle ongeskonde sal bly" (*Na'va*, p.95). Hy verwys ook weer na Mej. X: "En jy, die onbekende in al my boeke, by wyse van herhaling?" (*Na'va*, p.111). Maar die begrip bly nie uit nie. Y sê: "Sien jou later, Mej. X, fragmentaries, as die Huis van my Oom ontplof" (*Na'va*, p.111). Die beweging van die geslagte en die noodwendige gaping tussen die middeljarige en die jeug word deur die knolskrywer verstaan ná die "ontploffing" wat nie in werklikheid 'n ontploffing was nie: "Na die vlamme kom die as, die kalpa, wanneer die een geslag van die ander oorneem, wanneer die swart godin met die een hand wegneem en met die ander hand teruggee" (*Na'va*, p.126).

Y is 'n knolskrywer, en sy skrywersproblematiek word verbind aan die individuasieproses van die mens. In 18—44 word die individuasieproses

duidelik verbind met die poging van die knolskrywer om 'n volwaardige skrywer te word. Hy moet sy 'onsigbare Mej. X' en die 'strydige eienskappe' soos beliggaam in die tante (gevoel), die Walkure (denke) en die Rus (sensasie) in homself verenig, en die wyse waarop hy dit moet doen is deur "met my Hermes-Ambassador-tikmasjien die goue middelpunt (te) kan vind" (18—44, p.89). Die verskerfde Osiris word in *Isis*.... deur Isis d.m.v. balseming weer saamgestel. Een van haar helpers was Hermes. Die knolskrywer waan homself as Osiris, en een van sy hulpmiddels om weer 'heel' te word is sy Hermes-tikmasjien, d.w.s. sy skrywerskap.

In 18—44 is die toringmaer tante die inspirasiebron vir Y se skrywerskap. Op haar sterfbed sê sy dat Y nog nie die tipe roman geskryf het wat sy van hom verwag nie, maar aan die einde van 18—44 begin hy die ernstige boek, soos sy tante van hom verwag het, te skryf: "En ek tel my pen op en ek skryf 'n boek vir die vier Marais by my kruis op die strand" (18—44), p.133). Die "bysierende" knolskrywer van 18—44 verklaar egter in *Isis*.... : "As knolskrywer het ek met die kenmerkende ambisie van alle knolskrywers probeer munt slaan uit my besondere lewenswerklikheid. Ek het 'n boek geskryf gebaseer op dramatiese gebeure en gefingeerde insidente in 'n poging om 'n volwaardige skrywer te word." ((p.2). Die ernstige boek wat die knolskrywer geskryf het is 18—44, maar die knolskrywer is steeds "bysierende" in *Isis*.... Sy poging om 'n volwaardige skrywer te word in 18—44 is in sy eie retrospektiewe siening in *Isis*...., nié suksesvol nie. Die rede hiervoor is dat hy nog steeds nie sy onbekende mej. X kan verstaan nie, dat sy intuïsie steeds die 'vermiste' ledemaat van Osiris' is. Hy stel sy probleem in *Isis*.... : "Dis ék, die knolskrywer, wat Isis moet vind" (p.74). Hier verklaar hy sy onvermoë as skrywer op ligtelike wyse: "Bruin, net waar jy oor die stad kyk, bruin — 'n Valencia-bruin tussen die lemoenbome en die lapwerk van landerye, en dis 'n bruin wat *niemand* kan beskryf nie" (*Isis*.... p.37). "Die begrafnis is verby en die son daal oor die Swart Karoo en *niemand* kan in enige taal 'n sonsondergang oor die Swart Karoo beskryf nie" (*Isis*.... p.100). Y is nog steeds die "ingewyde" knol, die "onwyse man wat deur die oopmaak wat lei tot kennis van hierdie onverstaanbare wêreld" (*Isis*.... p.133). Osiris is steeds dood, omdat sy skeppende vrugbaarheidsimbool vernietig is deur die krap. In *Na'va* dui die skrywer in die "skadeloosstelling" aan: "Die skrywer is in 'n staat van Sjawa." Y van 18—44 en *Isis* is in *Na'va* steeds 'n knolskrywer, maar hy het sy 'naam' verloor: nêrens word weer na hom verwys as 'Y' nie. Op hierdie wyse word aangedui dat die drieledige dimensie van sensasie, gevoel en denke, nie meer geldig is vir die knolskrywer nie. Die skrywer wil sy 'dood' verstaan: "... het ek as knolskrywer ook die reg om die aard van my eie toestand van Sjawa te probeer bepaal" (*Na'va* p.110). Die 'dood' van die knolskrywer kan hier in Jungiaanse terme gesien word as die mens se noodsaaklike regressie na die Kollektiewe Onbewuste om sodoende die balans tussen die bewuste en die onbewuste weereens te herstel. Die skrywer tree uit sy staat van 'sjawa', soos dit op surrealistiese wyse beskryf word, tydens die lykwaak van Georgie op die mandala-daktuin van oom George se Huis, en hy kom tot 'n nuwe insig: "... die oorkoepelende waarheid kan nie deur 'n knolskrywer saamgevat word nie...." (*Na'va* p.129). Hy kom tot die besef dat hy homself nie kan losmaak van die tweespalt tussen die bewuste en die onbewuste nie, en daarom verklaar hy aan die einde: "Die skrywer is 'n knol" (*Na'va* p.130).

C. *Metafisiese Vlak*

"Symbolism is the science of the relations which unite the created world with God, the material world with the super-natural." (*Cirlot*, 1972, p.xxx)

Etienne Leroux beskou die mite as "'n skakel tussen die individu en die Heelal'" (Smuts, 1963, p.74). In die figuur van God word die volkome Eenheid beliggaam, en die mens moet die pynlik regressiewe proses ondergaan alvorens hy hergebore word. In die proses van regressie bring die mens se intuïsie hom in kontak met die bo-natuurlike wêreld van die Goddelike, sodat die hergeboorte 'n noodwendige nuwe insig in die eie aard van die mens, soos in verhouding tot die Heelal, bring.

Die proses van dood en hergeboorte word in *'Na'va* aan die hand van die indelingsbeginsel Sjiva-Sjava-Sjiva weergegee. *Na'va* handel dus oor die herstel van die verhouding tussen die bewuste en onbewuste, en die uiteindelijke sinvolle kanalisering van die skeppende energie. Die belang van die kontak met God vir die Eenheid van die mens word d.m.v. 'n toenemende teenwoordigheid van God in dié drie boeke geïllustreer. In 18—44 verklaar die skrywer in die hoofstuk "19—45" dat God vermenslik is deur die na-oorlogse "dood van die oervertroue" (18—44. p.121). Die stelling van Nietzsche, "God is dood", spreek uit hierdie gedeelte. Omdat die God-mite vernietig is, "(veroorzaak) daardie enorme psigiese energie, wat in die begrip van God bevat was 'n geestelike stoornis" (Smuts, 1963, p.68).

In *Isis*... word Y se soeke na Isis deur die Priester soos volg gesien: "You are looking for Isis as if you are looking for God" (p.40). Die teenwoordigheid van God word d.m.v. 'n skoktegniek al hoe dwingender. Die lasterlike gebruik van "Jesus Christ" in *Isis*... word in *Na'va* 'n byna hinderlike herhaling. Maar juis omdat dit hinder, word die belang van 'n lewende God-mite daardeur al hoe dwingender gestel. Die 'heropstanding' van die skrywer uit sy staat van Sjava bring hom tot die insig van die "skaakmat tussen mens en God" en dit is hierdie ewige tweespalt wat die mens dwing om sy Eenheid in God te soek. Want, vra die knolskrywer: "Hoe kan ek my losmaak van God? Hoe kan ek sy sonnige oog ontsnap?" (*Na'va*, p.130).

Die verhouding tussen die kunsvorm en die skrywer is deur Dante in sy 'Canzoniere' saamgevat as: "He who would paint a figure, if he cannot become that figure, cannot portray it." Die mate waarin die knolskrywer progresseer in sy poging om in kontak te kom met sy intuïtiewe onbewuste, en dus ook uiteindelik met God, word in die 'kunsvorm' of skryfstyl van elke boek verbeeld. In 18—44 seëvier die gevoel en logos, terwyl Y in *Isis*... die sensasiefunksie najaag by wyse van 'n reeks erotiese verhoudings. Die kontak met die onbewuste word in *Na'va* weergegee as 'n fantastiese, angswekkende nag op die daktuin van oom George se Huis. Die uiteindelijke verkenning van die intuïsie word die duidelikste geïllustreer deur die surrealitiese wyse waarop hierdie nag beskryf word. Die begrafnisgaste bestyg die trappe van die Huis wat 'n "eenheid van teenoorgesteldes" is, (*Na'va*, p.119) na die daktuin. By wyse van die simboliek is hierdie trappe die verbinding tussen die bewuste en die onbewuste, en die kontak met die onbewuste word op surrealitiese wyse as 'n "fantasmagoriese" byeenkoms op die daktuin weergegee. In 18—44 was die gefantaseerde landgoed van prinses Ira von Liebenstein reeds 'n vae versinsel van die intuïsie en in *Isis*... neem die byeenkoms op die eiland Aegina ook 'n buite-realistiese vorm aan.

Die dooie Mary-Jane Hudson verskyn as 'n gedrog en ook Pamela, die Suid-Afrikaanse meisie wat deur 'n huurmotor doodgery is, is teenwoordig as "'n pragtige jong Griekse meisie van Amerikaanse afkoms" (*Isis*.... p.131). Hierdie gefantaseerde kasteel en byeenkoms realiseer as die surrealisties getekende Huis en lykwaak in *Na'va*.

Die hand waarmee hierdie surrealisme geteken word, is dié van die kunstenaar, hetsy knolskrywer of skrywer. In die laaste instansie is dit dus 'n manifestasie van die skrywerskap. Alhoewel die besef, dat die oorkoepelende waarheid nie deur 'n knolskrywer saamgevat kan word nie, na vore kom, is die laaste insig van die knolskrywer betreffende sy skrywerskap dat hy hom in die toekoms "eerder (sal) bepaal by 'n enkele weergawe van die angs van menswees, met die hoop dat ek soos tante Sophia in haar vuurwerke miskien 'n vonk van die ewigheid sal vang" (*Na'va* p.129). Die skrywerskap het reeds 'n verheldering by die knolskrywer gebring, want aan die begin van *Na'va* kyk hy in die "swart varkogies van dr. Giorgios Sexphonides Eumenides van Kalkfontein in Kurumansdorp" (p.9), maar aan die einde luister hy na die wind, "en ek kyk reguit in die oog van die son." (p.131). Die uiteindelijke waarheid word vir die knolskrywer in sy vraag omvat (*Na'va*, p.130):

"Hoe kan ek Sy sonnige oog ontsnap?".

Universiteit van Pretoria.

Bibliografie:

- BERNER, R.L. Etienne Leroux: A Jungian introduction. *Books Abroad*, 1975, 225—262.
 BOTHA, E. Oor boeke: Etienne Leroux, Isis Isis. *Standpunte*, 1970, vol. 88, 35—37.
 BOTHA, E. Prosakroniek. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 1973, jaargang 13 no. 2, 1960—164.
 BRINK, A.P. Leroux se *Na'va* is lig in duisternis. *Rapport*, 4 Maart 1973, jaargang 3 no. 4.
 CIRLOT, J.E. *A dictionary of symbols*. (2nd ed.) London: Routledge & Kegan Paul, 1962.
 CLOETE, T.T. Die hipertrofie van die ego in Leroux se Isis. *Tydskrif vir Letterkunde*, 1976, nuwe reeks vol. XIV : 2, 8—25.
Gesprekke met skrywers I. Kaapstad : Tafelberguitgewers, 1971.
 KOEN, R.Z.J. *Die verteller in Etienne Leroux se 18—44 en Isis Isis*. Pretoria: 1972, M.A. Verhandeling.
 KRIGE, U. *Eluard en die Surrealisme*. Kaapstad: Haum, 1962.
 LEROUX, E. Wat beteken vernuwung in die prosa vandag? N.P. van Wyk Louw gedenklesing, 17 Okt. 1973, no.3.
 SMUTS, J.P. & H.D. BÜTTNER *Woordwêreld*. Kaapstad: Human & Rousseau, 1963.
 VAN DER WALT, P.D. *Mené Tekél*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel, 1969.
 VAN RENSBURG, F.I.J. Etienne Leroux as siklusbouer. *Standpunte*, 1973, vol. 102, 13—26.
 VAN RENSBURG, F.I.J. *Na'va* — 'n klein triomf. *Huisgenoot*, 30 Maart 1973, vol. 2659, 90—91.
 VERSFELD, M. *Rondom die Middeleeue*. Kaapstad, Bloemfontein, Johannesburg : Nasionale boekhandel, 1962.
 WINSKI, N. *Understanding Jung*. Los Angeles : Sherbourne Press Inc., 1971.